

PRZEMYSŁAW PAWEŁ
GRZYBOWSKI

EDUKACJA EUROPEJSKA

– OD WIELOKULTUROWOŚCI
KU MIĘDZYKULTUROWOŚCI

Edukacja europejska
– od wielokulturowości ku międzykulturowości

Koncepcje edukacji
wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim
ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego

Moim Rodzicom...

Przemysław Paweł Grzybowski

Edukacja europejska
– od wielokulturowości ku międzykulturowości

Koncepcje edukacji
wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim
ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego

Ofcyna Wydawnicza „Impuls”
Kraków 2008

© Copyright by Przemysław Paweł Grzybowski, Kraków 2007
© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007

Recenzenci:

prof. dr hab. Czesław Dziekanowski (Uniwersytet w Białymstoku)
prof. dr hab. Zenon Jasiński (Uniwersytet Opolski)

Redakcja wydawnicza:
Radostaw Doboszewski

Projekt okładki:
Ewa Beniak-Haremska

Wydanie książki dofinansowane ze środków
Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ISBN 978-83-7308-755-2

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5
tel. (012) 422-41-80, fax (012) 422-59-47
www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl
Wydanie II, Kraków 2008

Spis treści

Wstęp	9
1. Założenia metodologiczne	15
1.1. Przedmiot i cele badań	15
1.2. Charakterystyka procedury badawczej i problemy badawcze	17
2. Zróżnicowanie kulturowe a edukacja	25
2.1. Zróżnicowanie kulturowe	37
2.1.1. Wielokulturowość	41
2.1.2. Międzykulturowość	46
2.1.3. Granice i pogranicza	56
2.2. Edukacja w warunkach zróżnicowania kulturowego	65
2.2.1. Edukacja wielokulturowa	68
2.2.2. Edukacja międzykulturowa	76
2.2.3. Edukacja regionalna	90
2.2.4. Edukacja obywatelska	102
2.2.5. Człowiek pogranicza i tożsamość międzykulturowa	108
2.3. Pedagogika międzykulturowa – od pedagogii do poddyscypliny pedagogicznej	116
3. Okoliczności powstania koncepcji edukacji europejskiej	127
3.1. Tożsamość i kultura europejska	127
3.2. Źródła zróżnicowania społeczeństw Europy	132
3.3. Następstwa zróżnicowania społeczeństw Europy	153
3.4. Historyczne przesłanki i perspektywy społeczno-kulturowej integracji europejskiej	157

3.5. Szkoła w Europie wobec problemów zróżnicowania kulturowego	180
4. Zróżnicowanie kulturowe europejskiego kręgu kultury francuskiej a edukacja	193
4.1. Społeczność frankofońska w Europie	193
4.2. Zróżnicowanie kulturowe społeczeństwa francuskiego	199
4.2.1. Współczesna tożsamość mieszkańców Francji	201
4.2.2. Społeczne następstwa zróżnicowania kulturowego	207
4.3. Oświata francuska wobec problemów zróżnicowania kulturowego	227
4.3.1. Zasada świeckości oświaty	235
5. Problemy edukacji w działalności europejskich instytucji i organizacji międzynarodowych	247
5.1. UNESCO	250
5.2. Rada Europy	255
5.3. Unia Europejska	262
5.4. Inne instytucje i organizacje	270
5.5. Współpraca europejska w dziedzinie pedagogiki międzykulturowej	279
6. Ideologiczne i aksjologiczne podstawy koncepcji edukacji europejskiej	289
6.1. Podstawy ideologiczne – europejski wymiar edukacji	289
6.2. Podstawy aksjologiczne	298
7. Typologia koncepcji edukacji europejskiej	309
7.1. Kryterium I – usytuowanie w kontekście etnicznym, narodowym lub ponadnarodowym	311
7.2. Kryterium II – usytuowanie w ideologii społecznej właściwej środowisku	312
7.3. Kryterium III – usytuowanie w określonym obszarze aktywności społecznej	313

7.4. Kryterium IV – uprzywilejowanie i preferowanie określonych rozwiązań metodycznych	315
7.5. Kryterium V – aktualność, elastyczność, postępowość i zdolność dostosowania do zmieniających się okoliczności	317
8. Treści koncepcji edukacji europejskiej oraz cele i zadania realizujących je podmiotów	319
8.1. Koncepcje jednostkowo-rodzinne	323
8.2. Koncepcje lokalno-regionalne	327
8.3. Koncepcje narodowo-państwowe	333
8.4. Koncepcje ponadnarodowe	337
9. Formy realizacji koncepcji edukacji europejskiej	341
9.1. Międzynarodowe programy instytucji i organizacji europejskich	341
9.2. Wymiany międzynarodowe osób	344
9.3. Współpraca przygraniczna i międzyregionalna	345
9.4. Języki obce i poszukiwanie języka międzynarodowego	348
9.5. Multimedialne środki komunikowania	351
9.6. Integracja z Innymi i Obcymi	356
9.7. Przeciwdziałanie wykluczaniu, marginalizacji oraz agresji wobec Innych i Obcych	360
9.8. Kultura, sztuka i wspólne dziedzictwo cywilizacyjne	364
9.9. Inicjatywy sportowe	369
10. Problemy i perspektywy realizacji koncepcji edukacji europejskiej ...	373
10.1. Niejasność idei europejskiego wymiaru edukacji	373
10.2. Banalizacja i folkloryzacja zróżnicowania kulturowego	377
10.3. Nieuwzględnianie efektu pogranicza	378
10.4. Napięcia w sferze religijnej i światopoglądowej	380
10.5. Stereotypowe treści materiałów dydaktycznych	383
10.6. Sprzeczności między założeniami a realizacją koncepcji edukacji	384
10.7. Ukryty program polityki oświatowej	388

10.8. Wielość paradygmatów refleksji pedagogicznej i praktyki edukacyjnej	390
10.9. Poszukiwanie wartości uniwersalnych	396
10.10. Różnice w pojmowaniu obywatelskości i edukacji obywatelskiej	398
10.11. Problemy w nauczaniu języków obcych	399
10.12. Dominacja języka angielskiego w polityce oświatowej i programach szkolnych	402
10.13. Poszukiwanie wspólnego języka	405
11. Konkluzje i wnioski	407
Bibliografia	417
a) Źródła cytowane	417
b) Źródła szerzej opisujące poruszane problemy	432
Aneks	443
Załącznik 1. Wybór źródeł zwartych poświęconych problematyce edukacji w warunkach zróżnicowania kulturowego oraz europejskiemu wymiarowi edukacji, wydanych w Europie w latach 1979–2003	443
Załącznik 2. Najczęściej cytowani frankofońscy autorzy prac o problemach zróżnicowania kulturowego i edukacji międzykulturowej	459
Załącznik 3. Istniejące obecnie instytucje i organizacje wymienione w pracy	463

Wstęp

Problematyką zróżnicowania kulturowego zainteresowałem się jako uczeń szkoły średniej. Przyczyniła się do tego nauka międzynarodowego języka esperanto, ukończenie zajęć metodycznych i prowadzenie w tym języku kursów, prelekcji itp. Od tamtej pory odwiedzam ośrodki kulturalne esperantystów, zwłaszcza we Francji. Umożliwia mi to nie tylko zdobywanie doświadczeń dydaktycznych, lecz także uczestniczenie w pracach wielonarodowych zespołów, np. przy tworzeniu tłumaczeń, opracowań metodycznych i popularnonaukowych w języku esperanto, korespondowanie i dzięki temu pozyskiwanie literatury na interesujące mnie tematy. Niepełnosprawność ruchowa moich rodziców oraz spędzenie dzieciństwa pod opieką małżeństwa niemiecko-litewskiego pozwoliły mi dorastać w środowisku osób postrzeganych jako Inne i Obce, będących więc przedmiotem negatywnych stereotypów i uprzedzeń. Radzenie sobie z odmiennością jest mi więc szczególnie bliskie i stanowi przedmiot zainteresowań naukowych.

W dobie globalizacji i integracji europejskiej wzrasta znaczenie badań naukowych w międzydyscyplinarnym obszarze pedagogiki międzykulturowej – badań nad problemami edukacyjnymi środowisk zróżnicowanych kulturowo. Do grona podmiotów edukacji stawiających czoło społecznym reakcjom na różnice należą nie tylko składniki krajowych systemów oświaty, ale także międzynarodowe instytucje, organizacje formalne i nieformalne i in. Ukazanie w kontekście europejskim realizowanych przez te podmioty koncepcji edukacji wzbogaca dyskurs o współczesności o nowe wątki. Pozwala prześledzić związki edukacji z sytuacją społeczno-polityczną i socjalno-bytową danych środowisk oraz wskazać możliwości współpracy edukacyjnej i naukowej.

Odwołanie się do źródeł powstałych w środowiskach frankofońskich pozwala bliżej przedstawić dokonania w Polsce dotychczas mało znane, z uwagi na fakt rzadkiego cytowania naukowej literatury francuskoję-

zycznej. Poza wypełnieniem swoistej luki epistemologicznej pomoże to zweryfikować np. poglądy ukształtowane głównie na podstawie literatury anglojęzycznej (zwłaszcza amerykańskiej), a także wzbogacić dostępny zasób kategorii pojęciowych i metodyk o treści z innego kręgu kulturowego. Wydaje się to celowe, bowiem to właśnie we frankofonii zrodziły się idee międzykulturowości i edukacji międzykulturowej, odmienne od popularnych rozwiązań amerykańskich. To Francja jako pierwsze z państw, które wyszły zwycięsko z II wojny światowej, zapoczątkowała współpracę edukacyjną i naukową z Niemcami, mając na celu – mimo zaszczości historycznych oraz różnicy kultur – integrację sąsiadujących społeczeństw. Zaowocowało to m.in. bezprecedensowymi inicjatywami edukacyjnymi. Poza tym od ponad dwustu lat jedną z podstaw państwowej polityki społecznej (w tym oświatowej) jest we Francji zasada świeckości, wyrażana nie jako nastawienie antyreligijne, lecz neutralne wobec wszelkich religii. Nie pozostaje to bez wpływu na kształtowanie świadomości i postaw obywateli, a więc także badaczy oraz osób uczestniczących w działalności edukacyjnej – zarówno jako jej podmioty, jak i przedmioty. W związku z integracją europejską oraz zacieśnieniem współpracy naukowej i oświatowej (instytucjonalnej oraz indywidualnej) wiedza ta może się okazać przydatna dlatego, że Francja i środowiska frankofońskie odgrywają wiodącą rolę w organizacjach międzynarodowych, takich jak: Rada Europy, Unia Europejska czy UNESCO¹, zaś założenia i standardy polityki społecznej tych gremiów (współtworzone m.in. przez specjalistów, których prace czynią przedmiotem refleksji) mają znaczenie również dla Polski z racji członkostwa w ich strukturach. Znajomość okoliczności kształtowania tych standardów może się okazać przydatna w pracy naukowej, działalności oświatowej oraz np. w trakcie międzynarodowej wymiany osób. Pozwoli też wzbogacić polską humanistykę o nowe punkty odniesienia.

Można przypuszczać, że europejskie społeczeństwa (w tym polskie) coraz częściej będą się stykać z problemami zróżnicowania kulturowego, takimi jak napięcia i konflikty wskutek niezrozumienia różnic, dążenie do ich wyrażania celem podkreślenia własnej tożsamości oraz utrzymywanie się negatywnych postaw, stereotypów w stosunku do Innych/Obcych.

---

¹ Pełne nazwy instytucji i organizacji, ich skróty i adresy zostały przedstawione w Załączniku 3.

Do tego założenia prowadzi ujawniający się w wielu środowiskach brak przyzwolenia na odmienność, trwający mimo wysiłków elit dążących do osłabienia tego zjawiska czy odwrócenia jego tendencji. Według Andrzeja Sadowskiego

[...] upowszechniane koncepcje wieloetnicznego, wielokulturowego społeczeństwa nie uzyskują wystarczającej akceptacji społecznej. Przeciwnie, nierzadko szczególnie na pograniczach spotykamy postawy narodowego fundamentalizmu zakładającego, że przynależność narodowa stanowi naczelną kryterium zarówno łączności, jak i podziałów społecznych².

Pogłębiającego się różnicowania kulturowego społeczeństw nie da się uniknąć. Aby więc ułatwić radzenie sobie z nim, podejmuje się m.in. działania edukacyjne, których efektem ma być nie tylko pomoc w rozwiązywaniu bieżących problemów, ale także przygotowanie obecnych i przyszłych pokoleń do życia w społeczeństwach charakteryzujących się coraz częstszymi, świadomymi kontaktami z odmiennością. W przypadku środowiska polskiego jest to tym bardziej uzasadnione w dobie integracji europejskiej, która oprócz skutków ekonomicznych prowadzi do przemian w sferze mentalności, tożsamości i identyfikacji, zarówno jednostek, jak i grup. Już w 1996 roku Elżbieta Czykwin zauważyła:

Można się spodziewać [...], że Polska będzie się stawała miejscem dłuższego lub krótszego pobytu cudzoziemców z różnych części świata. Otwarcie się na inne kraje wywoła problem stosunku Polaków do „innych”, czy „obcych”, problem nowy, z którym w masowej skali spotykali się jak dotąd głównie poprzez stereotypy i uprzedzenia. Postawy szacunku, tolerancji i ciekawości wobec inności mogą i powinny być rozwijane wobec mniejszości narodowych, które żyją wśród nas i choćby przez fakt wspólnego losu oraz obywatelstwa są nam bliskie. Problem tolerancji i szacunku wobec mniejszości narodowych łatwo może być rozszerzany na tolerancję i szacunek wobec wszelkiej inności. Znane są w Polsce problemy ze znalezieniem lokum dla nosicieli wirusa HIV, z homoseksualistami, ruchem naturystów etc. [...] Polska ma opinię kraju ultrakatolickiego i nietolerancyjnego, przekonanie o polskim antysemityzmie dopełnia tego obrazu³.

² A. Sadowski: *Charakter międzyetnicznego współżycia na polsko-białoruskim pograniczu* [w:] J. Nikitorowicz (red.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*, Białystok 1995, s. 45.

³ E. Czykwin: *Białoruska mniejszość narodowa w Polsce i węgierska na Słowacji – analiza prawna i aplikacyjna*, „Test”, nr 1/1996, s. 97.